

VEZE BALTAZARA BOGIŠIĆA S POLJACIMA

JERZY SLIZINSKI

U članku koji sam štampao u Časopisu Historijskog instituta u Cetinju 1959. g. osvrnuo sam se na neobično srdačan prijem na koji je naišao Crnogorski Zakonik Baltazara Bogišića u Poljskoj. U današnjem osvrtu želio bih prikazati Bogišićeve veze, na temelju korespondencije koju je ovaj jugoslavenski pravnik vodio s Poljacima.

U Biblioteci Zaklade im. Ossolińskich u Vroclavu nalaze se naime tri pisma i 4 posjetnice Bogišića upućene Oswaldu Balzeru,¹ a u Jagellonskoj Biblioteci u Krakovu nalaze se čak 23 njegova pisma Romualdu Hube'u.² U našim se zbirkama sačuvao dakle samo neznatan dio pisama autora »Zakonika«, jer sam u njegovu arhivu u Cavtatu našao pisma ovih Poljaka:³ 4 pisma Oswalda Balzera, 2 pisma F. Chlepowaskoga, 8 pisama Aleksandra Chodźko i jedan Helene Chodźko, 1 pismo Wincenta Grzymała, 1 Jana Karłowicza, 29 Romualda Hube'a, 11 Wacława Aleksandra Maciejowskoga,⁴ te jedno pismo Aleksandra Świętochowskoga.

Vjerojatno je, da je Bogišić bio u vezi s još nekim Poljacima, među ostalim s poznatim lingvistom Janom Ignacom Baudouin de Courtenay (1845—1929), što potvrđuje napomena A. Świętochowskoga u njegovom pismu od 8. XI. 1879. No, Arhiv Baudouina uništen je za vrijeme ratnih operacija, te je danas nemoguće utvrditi, da li su se tamo nalazila pisma B. Bogišića.

Sačuvana korespondencija, do sada minimalno iskorištena, predstavlja važan izvor podataka o dosada neobrađenim vezama Bogišića s Poljacima a time i o problemu poljsko-jugoslavenskih kulturnih veza u drugoj polovini XIX. i na početku XX. stoljeća, o kojima je malo što poznato.

¹ sign. 7663.

² sign. 5007.

³ Mikrofilmove ovih pisama dobio sam zahvaljujući susretljivosti suradnika Historijskog Instituta Jugoslavenske Akademije u Dubrovniku, Ante Marinovića.

⁴ Pisma W. A. Maciejowskoga štampao je in extenso St. Borowski u članku p. n. »Baltazar Antoni Bogišić (1834—1908)« Rocznik Prac Naukowych, t. I, Warszawa, 1936, str. 3—24. Bogišićevo pismo od 7. veljače 1889. R. Hube'u štampao sam u članku »Przyjęcie Kodeksu Czarnogórskiego w Polsce«. (»Prijem Crnogorskog Zakonika u Poljskoj«).

Kao što sam već napomenuo u bilješci 4) do danas su objavljena u cjelosti samo pisma Wacława Aleksandra Maciejowskoga Bogišiću. Ovaj historičar kulture i slavist (1793—1883), od 1818. profesor za rimsko pravo na Varšavskoj Univerzi, jedan od prvih primijenio je metodu usporednog proučavanja slavenskih prava. (Njegova »Historia prawodawstw słowiańskich« izašla je također u srpskom prijevodu). Maciejowski ipak nije uživao naročitu simpatiju u suvremenom poljskom društvu. Utvrdio je, naime, da su svi Slaveni ispovijedali u prošlosti kršćansku vjeru s pravoslavnim bogoslužjem, što mu je, naravno, osigurala sklonost i zaštitu ruskih vlasti. Mickiewicz je čak ubrojio Maciejowskoga među pisce — izdajnike domovine. Upravo je Maciejowski bio jedan od prvih Poljaka, koji je uspostavio s Bogišićem pismene veze. U prvom pismu od 25. lipnja 1866. moli on Bogišića da mu pošalje otisak svoga radla »O važnosti sakupljanja narodnijeh običaja kod Slovena«, koji je izašao u časopisu »Književnik« u Zagrebu 1866. g.⁵ Već 6. srpnja te godine, zahvaljuje Maciejowski za poslana tri prva arka ove rasprave.

Romuald Hube, o kojemu će dalje biti govora, upoznao se s Bogišićem za vrijeme svoga boravka krajem 1866. g. u Beču. Bogišić je nakon završenih studija stupio uz Miklošičeve preporuke 1862. g. u austrijsku službu i pet godina vršio dužnost knjižničara odjela Slavica u Bečkoj Dvorskoj Knjižnici. Kada se Hube vratio u Varšavu, molio ga je Bogišić da isporuči srdačne pozdrave Maciejowskomu. Na tim pozdravima zahvaljuje se poljski slavist u pismu od 10. siječnja 1867. g. i ovako ocjenjuje prije poslanu raspravu: »Die Arbeit ist sehr gut, hätte aber gewünscht, dass der Stoff kürzer behandelt wäre; dies hätte, wie ich glaube, dem Geiste der Abhandlung freieren Lauf gegeben, ihn nicht unterdrücken lassen, und den Stoff begreiflicher gemacht.«⁶ Na kraju pisma moli Maciejowski Bogišića da isporuči pozdrave Miklošiću i češkom učenjaku Alojzu Wojciechu Šemberi, koji je od g. 1849. bio profesor češkog jezika i književnosti na Bečkom Sveučilištu.

Dne 6. veljače 1867. Maciejowski moli Bogišića, da napiše recenziju njegove »Historije slavenskih prava« i da je uvrsti u bilo kojem njemačkom časopisu. Svoju molbu ponavlja još u pismu od 31. ožujka 1867. Dne 5. lipnja iste godine javlja Maciejowski, da je završio recenziju rasprave »Pravni običaji u Slovena« a već 20. istog mjeseca, da je ona štampana u Gazeti Poljskoj⁷ (Poljskim Novinama) koja izlazi u Varšavi. 14. rujna podsjeća autor »Historije slavenskih prava«, da je Bogišić obećao napisati recenziju o tom radu. Petog listopada tuži se: »Przesyłka dotąd nie nadeszła, może z tej przyczyny o której piszę«. (Pošiljka dosada nije stigla, vjerojatno iz razloga o kojemu pišem.) — i ovdje prelazi Maciejowski na njemački: »Kürzlich ist's von der Re-

⁵ K. III, 1—46, 161—241, 408—476, brošira »Pravni običaji u Slavena« Zagreb, 1867.

⁶ Ispor. St. Borowski, op. cit. str. 22.

gierung anbefohlen, dass keine Schriften sous bande an hiesige Einwohner durch die Post befördert werden sollten, die nicht Mitglieder der Kaiserl. Akademie der Wissenschaften in St. Petersburg etc sind. Auch ich dass ich es bin musste mich legitimiren. Vielleicht ist während der Zeit als die Legitimation untersucht wurde, die verhiessene Nummer der Zeitschrift Vaterland hier angelangt und retro zurück gestellt worden«. ⁸ Kao što vidimo, Maciejowskiemu je bilo stalo, da se recenzija o njegovu radu pojavi i u njemačkim časopisima.

O radu Šembere »Západní Slované v pravěku«⁹ piše Maciejowski kritički u pismu od 26. svibnja 1868. Posljednje pismo pisano rukom poljskoga slaviste, sačuvano u arhivu, potječe od 21. kolovoza 1868. g. Javlja on u njemu među ostalim, o otkriću rukopisa poljskog običajnog prava iz XIII. stoljeća, koji će biti štampan u II. knjizi »Starodawnych prawa polskiego pomników«. (»Starodavnih spomenika poljskoga prava«).

Aleksandar Chodźko (1804—1891), pjesnik, slavist i orijentalist nastanio se 1842. g. u Parizu i od 1857. do 1883. bio je profesor slavenskih književnosti u Collège de France, preuzevši katedru, koju je prije toga držao Mickiewicz. U Parizu sreo je Chodźko Bogišića, koji se također živo zanimao za poljsku pismenost. Da je Bogišić poslao poljskom slavisti djela s područja jugoslavenskog folklor, koja su mu bila potrebna za njegova predavanja, potvrđuje pismo Chodźke od 9. veljače 1867. u kojemu srdačno zahvaljuje na primljenim »Poslovicama« Daničića.

Šest godina kasnije, 22. prosinca 1874. g. poziva Chodźko na predavanje: »Demain, Mercredi à 12½ au Collège de France, nous commençons l'analyse du poème polonais que Vous avez voulu entendre. Vous y serez bien venu

A Ch«

U siječnju slijedeće godine¹⁰ poljski slavist zahvaljuje za izraženo saučešće »Dans le malheur qui vient de frapper M-e Chodźko dans ses affections les plus intimes« i poziva Bogišića k sebi. U slijedećem pismu od 21. ožujka iste godine moli za adresu specijaliste-laringologa. Nakon prekida od jedne godine, 25. veljače 1876. moli Chodźko Bogišića, da mu potvrdi vijest o izdanju zbirke poslovice južnih Slavena u Beču, a 27. veljače 1876. moli Bogišića, da mu javi cijenu nekoliko knjiga s područja jugoslavenskog folklor, među ostalim, Vuka Karadžića i Daničića. Dne 5. prosinca iste godine poziva Chodźko svoga prijatelja u Collège de France, da mu pokaže članak o dostignućima južnih Slavena, koji je dobio iz Varšave. Slijedeće pismo, vjerojatno

⁷ Gazeta Polska od 19. VI. 1867, br. 136, str. 3—4.

⁸ Ispor. St. Borowski, op. cit. str. 22.

⁹ Rad »Západní Slované v pravěku čili Rozbor kritický, že Čechové, Moravané a Slováci a vubec Slované v Germanii a Illyrii bydlí ve své vlasti od doby **prehistorické**« objavljen je 1868.

¹⁰ Na pismu nepotpuni datum: »Janvier 1875«.

od prosinca 1876. g.¹¹ pisala je Helena Chodžko, koja zajedno s mužem poziva Bogišića k sebi, da zajedno provedu badnje večer. Posljednju vijest o Chodžki, sačuvanu u arhivu u Cavtatu, predstavlja nekoliko riječi na ruskom jeziku napisanih na posjetnici izvjesnoj Madame Joly. Chodžko pita, da li je Bogišić zaboravio sve svoje prijatelje.

Opširna i posebno zanimljiva je korespondencija, koju je Bogišić vodio s odličnim poljskim pravnikom Romualdom Hube (1803—1890), koji je podržavao veze s brojnim Jugoslavenima, među ostalim s V. Karadžićem, V. Jagićem, F. Miklošićem, Z. Račkim i mnogim drugim. Hube, profesor Varšavskog Sveučilišta a kasnije profesor u Petrogradu, u kasnijim godinama član Vijeća za Kraljevinu Poljsku, autor mnogobrojnih naučnih radova s područja prava Južnih Slavena, susreo se lično s Bogišićem u Beču 1867. g.¹² Prijateljstvo, koje je tada sklopljeno u austrijskoj prijestolnici trajalo je do smrti autora »Ustawodawstwa Kazimierza Wielkiego«. (Pravosuđa Kazimira Velikog).

U svojem prvom pismu od 6. srpnja 1867. g. koje je vjerojatno napisano uskoro poslije povratka iz Beča u Petrograd, Hube obavještava Bogišića, da je u Petrogradu sreo ruskog slavistu, V. V. Makuševa (1837—1883),¹³ koji se bavio proučavanjem istorije Dubrovnika. U nastavlju Hube moli Bogišića, da mu pošalje bibliografske podatke o knjigama dubrovačkih zakona.

Tražene informacije poslao je Bogišić 20. kolovoza, a 16. listopada iste godine izražava spremnost, da i dalje pruža slične informacije u slučaju potrebe.¹⁴

Deset godina trajao je prekid u dopisivanju dvaju pravnika, koje ponovno uspostavlja Hube 17. veljače 1877. g. izražavajući (kao i u pismu od 19. lipnja) živo zanimanje za radove svoga jugoslavenskog kolege, na kojemu mu ovaj srdačno zahvaljuje s izvjesnim zakašnjenjem — poslije povratka iz Bugarske, 6. kolovoza iste godine.

I opet će doći do prekida u dopisivanju, koji je ovaj put trajao skoro 11 godina. Šutnju prekida Hube, koji, boraveći nekoliko dana u mjestu, gdje je stanovao Bogišić, poziva ga 26. ožujka k sebi u hotel da se tamo sastanu.

Srdačnim riječima pozdravlja Hube u pismu od 22. listopada 1888. štampano izdanje Crnogorskog Zakonika, i moli da mu se pošalje jedan primjerak. U Bogišićevom odgovoru od 5. studenoga čitamo među ostalim: »Ihre gütigen Worte der Anerkennung meiner Arbeit, haben für mich eine um so grössere Bedeutung, als dieselben von einem der

¹¹ Ovo je pismo bez datuma.

¹² Bogišić spominje o tome u pismu od 20. VIII. 1867.

¹³ Makušev, neko vrijeme sekretar ruskog konzulata u Dubrovniku izdao je među ostalim: »Očerki diplomatskih snošenii Rosii z dubrovnickoj republikoj«, te »Istorija pamjatnikov južnih Slavjan«.

¹⁴ U Hube'ovom arhivu nalazi se pismo Bogišića od 28. III. 1876. F. Sieglu, profesoru Varšavskog Sveučilišta, autoru recenzije »Obščij imuščestvjennij zakonnik dlja Černogorskavo Knjažestva d-ra Bogišića (Juridičeskij vjestnik, Moskva 1888, t. XXIX, str. 49—76). U tome pismu moli Bogišić Matuševa da zahvali Hube'u za knjige koje mu je poslao.

grössten Kenner des slavischen Rechtes und gleichzeitig von einem Manne der sich lange mit codificatorischen Arbeiten persönlich befasst hat herrühren«. U nastavku autor Zakonika moli: »Euere Excellenz würde mich sehr verbinden, wenn es Ihnen möglich wäre einen Auszug der vortrefflichen Arbeit unseres lieben Freundes Prof. Siegel oder eine selbständige Recension in der Warschauer Zeitschriften zu veranlassen«. Već 12. studenoga obećaje Hube, da će kad završi tekuće poslove, sam napisati opširnu raspravu o Crnogorskom Zakoniku, što s iskrenom radošću prihvaća Bogišić 6/18 istoga mjeseca, obećavajući svaku pomoć oko isporuke potrebne za tu raspravu literature. O tome, da je već nekoliko knjiga poslao, svjedoči pismo Hube'a od 29. studenoga. U njemu Hube također piše o smrti češkog historičara književnosti Józefa Jirečka (1825—1888), koji je 1871. g. bio austrijski ministar prosvjete: »Wir haben einen schmerzlichen Verlust erlitten, Joseph Jireček ist gestorben (...) Na ovu rečenicu Bogišić reagira ovako:¹⁵ »Der Tod des Freundes Jireček hat mich sehr betrübt, das war ein Mann der die wissenschaftlichen Interessen vor den politischen stellte und welcher insbesondere jetzt, wo alle in Böhmen sich mit Politik befassen, ein unersetzbarer Mann ist«.

O tome, da se rasprava o Zakoniku već nalazi u štampi,¹⁶ javlja Hube 2. veljače 1889. Bogišić izražava svoju zahvalnost u pismu od 17. veljače 1889.¹⁷ Svoju raspravu poslao je Hube zajedno s pismom 2. ožujka. Evo, kako je autor Zakonika primio ovu raspravu:¹⁸ »Ihr Artikel hat mir grosse Freude bereitet, da derselbe im hohen Grade gelungen ist, wofür ich Ihnen meinen aufrichtigsten Dank erstatte. Der Artikel ist kurzgefasst, aber so meisterhaft ausgeführt, dass er alles wesentliche berührt und ein glänzendes Bild des Ganzen, sowie auch Ihres Wohlwollens gegen den Autor vorstellt«. U nastavku predlaže popravke nekih manjih grješaka.¹⁹

Većina pisama izmijenjenih do lipnja 1889. godine²⁰ u vezi je s izvršenjem prijevoda ove rasprave²¹ na ruski jezik, i rasparčavanjem njezinih otisaka. Hube, čije se zdravstveno stanje znatno pogoršalo, piše 10. kolovoza iz njemačkog oporavišta Ems svome kolegi, koji je tada boravio u Vichy'u: »An Arbeit ist nicht zu denken — jede Anstrengung des Kopfes wirkt sehr schädlich auf die Nerven. Jedoch kann ich

¹⁵ U pismu od 26. XI/10. XII. 1888.

¹⁶ Hube'ova rasprava »Kodeks Czarnogórski« izašla je u Ateneumu 1889, t. I. str. 490—501. Spominje ju Hube u pismima od 10. II. 1889. i 27. II. 1889.

¹⁷ Ispor. također njegova pisma od 19. II. i 21. II.

¹⁸ U pismu od 8. II. 1889. (vjerojatno grješka, II. umjesto III).

¹⁹ Ovo sam pismo objavio in extenso u članku »Przyjęcie Kodeksu Czarnogórskiego w Polsce«.

²⁰ Bogišićeva pisma od 3/15. III, 22. III, 26. III, 5. IV, 29. IV, 21. V, 2. VI, i tri bez datuma, te Hube'ova pisma od 18. III. (dva pisma), 19. III, 24. III, 29. III, 30. III, 8. IV, 13. IV, 19. IV, 22. IV, 6. V, 7. V, 15. V.

²¹ Novyj černogorskij zakonik R. M. Hube. Zakonik Czernogorii 1888. goda. Kričičeskija zamjetki perevel I. I. Gonsiorovskij 1889. g. Russkij vjestnik, 1889, t. 202, str. 290—295.

mich nicht enthalten eine kleine römische Rechtsgeschichte (...) zu studieren.« Dalje moli Bogišića za obavijesti o njegovim planovima za budućnost. U Bogišićevom odgovoru od 14. kolovoza čitamo: »Was mich ambelangt, ich weiss noch immer nichts über meine nächste Zukunft. Mein Urlaub nimmt sein Ende den 1/13 September. Ich habe zwar dem Herrn Minister geschrieben, mich in Paris zu lassen bis die kleine »Orientalische« Frage der Liquidation meiner Lage gelöst sein wird. Bisher aber habe ich keine Antwort erhalten, so zwar, dass ich mich noch immer zwischen Himmel und Erde befinde.«

Pišući još iz Emsa, Hube javlja 24. kolovoza o svojim planovima putovanja kroz Švicarsku u Rim i moli svoga kolegu da mu pruži neke bibliografske podatke. Ovu molbu ispuniti će Bogišić već 28. istoga mjeseca, pišući iz Pariza. Svoju zahvalu šalje Hube 3. rujna iz Švicarske, iz Schinznach les Bains i moli da mu se pošalje knjiga G. de Caqueray p. n. »Explication des passages de droit privé contenu dans les oeuvres de Ciceron«.²² Potvrda, da je ova njegova želja ispunjena, nalazi se u Bogišićevom pismu od 17. veljače 1890., u kojemu izražava također zahvalnost za zanimljive informacije, koje su se nalazile u pismu Hube'a od 4. veljače.

7. ožujka Hube izražava mišljenje, da bi u svakom pogledu bilo potrebno, da se Crnogorski Zakonik prevede na francuski: »diese würde das geeignete Mittel sein, um ihm allgemeine Anerkennung zu verschaffen«. — »Vor allem freut mich Ihnen mitteilen zu können«, piše Bogišić 27. istoga mjeseca, »dass das Montenegrinische Gestsbuch schon überetzt worden ist. Es ist das Comité des législations comparées in Paris, welches den Übersetzer gefunden und ihn auch honoriren wird. Auf Kosten des Comité wird die Übersetzung auch gedruckt. Lieder das Manuscript kann nicht in die Druckerei gegeben werden bevor ich über eine Anzahl schwieriger Stellen mit dem Übersetzer conferirt habe. Diese Besprechung kann nur mündlich stattfinden, bevor ich nach Paris komme, kann davon keine Rede sein«. To je bilo posljednje pismo, koje je Bogišić napisao svome poljskom prijatelju. Hube je umro skoro, nakon što ga je primio.

Ruski lingvist, docent Varšavskog Sveučilišta Stanisław Mikucki (1835—1890) piše u pismu od 13. studenoga 1867., da je dostavio pismo, koje mu je poslao Bogišić, i u kojemu traži neke bibliografske podatke, direktoru Glavne Biblioteke u Varšavi, Karolu Estreicheru²³. Estreicher, udovoljavajući molbi Bogišića, obradio je i sastavio opširnu bibliografiju »Bibliografija południowej słowiańszczyzny (Bibliografija južnog slavenstva), koja je na 4 strane obuhvaćala 44 poljska djela, koja je Mikucki priložio svome pismu.

²² Paris, 1857.

²³ Karol Estreicher (1827—1908), osnivač savremene poljske bibliografije, autor monumentalnog djela »Bibliografija Poljska«, koje je izlazilo od 1870. g.

Blíže nepoznatí Wincenty Grzymała šalje Bogišiću u ime grofice Vjazjemske²⁴ s pismom od 13. travnja (?) 1878. dva svoja rada, za koje ne navodi naslove.

Da je Bogišić bio također u vezi s poznatim piscem Aleksandrom Świętochowskim (pseud. Władysław Okoński, Poseł prawdy, 1849—1939), vođom poljskog pozitivizma, urednikom »Nowina« i izdavačem »Poljske kulture«, a zatim »Poljskog humaniste«, potvrđuje nam pismo autora »Izvoru morala« (Źródła moralności), koje ovdje citiramo in extenso:

8. studenoga 1879.

Szanowny Panie Profesorze

Korzystam z grzeczności prof. Baudouina,²⁵ który mi pośrednictwem swoim brak adresu Pańskiego zastępuje, i przesyłam szczerę podziękowanie za ofiarowaną milksiażkę. Poznam ją, na ile mi słaba wyobraźnia o języku srebskim pozwoli, a przytem przez p. Baudouina poznamię z nowem Pańskim dziełem publiczność polską. Żałuję mocno, że nie wydam pisma w którym bym na podobieństwo p. Demelića mógł prace pańskie streszczać, dogodziłem więc swojemu dla nich szacunkowi przynajmniej tyle, że zachęcałem redakcję Ateneum warszawskiego, ażeby z nich główną osnowę podała.

Prócz małej broszurki O Wolterze nie przygotowałem dotąd nic naukowego, dołączam więc do niej tylko świeży zbiorek moich Dramatów pod pseudonimem W. Okońskiego wydanych i proszę o łaskawe ich przyjęcie. Do próby tej dopisuję wyrazy szczeręgo szacunku

A. Świętochowski

Poštovani Gospodine Professore

Koristim uslužnost prof. Baudouina, koji mi svojim posredovanjem zamjenjuje nepoznavanje Vaše adrese, i izražavam svoju iskrenu zahvalnost na knjizi, koju ste mi izvoljeli pokloniti. Upoznat ću ju, ukoliko će mi to dopustiti moje slabo poznavanje srpskog jezika, a tom prilikom ću kroz g. Baudouina upoznatí poljsko općinstvò s Vašim novim djelom. Vrlo mi je žao, što ne izdajem časopis, u kojem bih mogao objavljivati resumee Vaših radova, poput g. Dembelića, ipak sam svoje poštovanje za njih izrazio tako, što sam uredništvo varšavskog »Ateneum« savjetovao da ih prikaže u glavnim crtama.

Osim male brošire o Volteru nisam dosad spremio nikakvo naučno djelo, pa joj pridodajem samo najnoviju zbirku svojih štampanih Drama pod pseudonimom W. Okońskog i molim da ih izvolite primiti. Ovaj molbi dopisujem izraze iskrenog štovanja

A. Świętochowski

²⁴ Piotr Vjazjemski (1792—1878), ruski pjesnik i kritičar, neko je vrijeme boravio u Varšavi i dobro upoznao poljski jezik i književnost. Sam je preveo desetak basni Krasickog i Moravskog, te sonete Mickiewicza.

²⁵ Jan Ignacy Baudouin de Courtenay (1845—1929). jedan od najistaknutijih poljskih lingvista.

Istaknuti poljski filolog i etnograf Jan Aleksander Karłowicz (1836—1903) ovakvim riječima reagira u pismu od 26. prosinca 1888. na Crnogorski Zakonik, koji mu je poslao Bogišić: *Szczęśliwy ten kraj, dla którego ustawę piszą uczeni, »Sretna je to zemlja, za koju zakone pišu učenjaci«*. U nastavku Karłowicz poziva autora Zakonika na suradnju s časopisom *»Wisła«*,²⁶ čije je uredništvo preuzeo 1887. g. Izvjestan dr. F. Chlepowski javlja Bogišiću 26. lipnja 1890. o dolasku poljskog pravnika i historičara književnosti Włodzimierza Spasowicza²⁷ (1829—1906) u njemačko oporavilište Bad Kiessingen. A 19. srpnja iste godine javlja o putovanju Spasowicza u Beč.

Naučno djelo Oswalda Mariana Balzera (1858—1933) od godine 1885. docenta, a od 1887. profesora historije poljskoga prava na Lvovskom Sveučilištu, člana svih slavenskih akademija i mnogobrojnih poljskih, bugarskih, čeških, ruskih i srpskih naučnih društava, doktora honoris causa četiriju sveučilišta u Poljskoj i Karlovog Sveučilišta u Pragu, obuhvaća nekoliko stotina radova. Bio je on autor brojnih konstrukcionih radova, izdavač izvora i odličan organizator naučnog rada. U godinama 1891—1894 uređivao je časopis *Kwartalnik Historyczny*, a od godine 1899. izdavao je *»Studia nad historią prawa polskiego«*. Godine 1901. osnovao je Balzer Društvo za širenje poljske nauke, koje je 1920. g. postalo *»Naučno društvo«* i čiji je on predsjednik bio niz godina. U jesen 1897. g. Balzer je poslao nekoliko svojih radova autoru Crnogorskog Zakonika, koji je u Poljskoj bio dobro poznat. Na posjetnici bez datuma Bogišić zahvaljuje za poslana publikacije i moli Balzera da mu pošalje primjerak svojega članka *»Uwagi o prawie zwyczajowem i ustawicznem w Polsce«* (Primjedbe o običajnom i ustavnom pravu u Poljskoj), koji je štampan u *»Kwartalniku Historycznom«*. Sam je ovome pismu priložio primjerak svoga Zakonika. Evo Balzerova odgovora na tu pošiljku in extenso:

Lemberg 21. XI. 1897.

Votre Excellence

Vous m'avez honoré beaucoup, ayant la bonté de m'envoyer le texte français de Votre excellent et monumental travail; je l'adorais toujours comme l'unique code de notre temps, qui a retenu tant d'éléments de l'ancien droit slave. Permettez moi Excellence, de Vous exprimer toute la reconnaissance pour ce gracieux souvenir, que Vous m'avez fait parvenir.

²⁶ Kratka zabilješka o izdavanju nekoliko Bogišićevih radova, među ostalim Crnogorskog Zakonika izašla je u časopisu *Wisła* t. II, 1888, str. 889.

²⁷ Spasowicz je bio autor opširnog i oštromnog uvodnika, štampanog u časopisu *»Kraj Petersburški«*, g. VII, br. 3. od 20. I. 1889. koji je u cijelosti bio posvećen Crnogorskom Zakoniku. Spasowicz je objavio također u *»Przegląd Literacki Kraju«*, g. IX, t. XVI, br. 2. od 12. I. 1890. str. 1—3 članak: *»Z pamiętników historycznych Słowian południowych«* (Iz historijskih zapisa Južnih Slavena), u kojemu je prikazao Bogišićeve *»Acta conjurationum Petri Zrinio et Francisci de Frankopan nec non Francisci Nadasy illustrantia 1663—1671«*.

En même temps j'ai l'honneur de Vous envoyer sous bande mon travail sur le droit coutumier en Pologne, tiré du journal »Kwartalnik historyczny«; je me permets aussi de joindre ma lettre à M. Mommsen, publiée avant deux jours.

Veillez bien, Excellence, agréer l'expression de mes sentiments très respectueux

O Balzer

Kao što se vidi iz ovoga pisma, poslao je Balzer također objavljen u »Słowo Polskom« (Poljska riječ) 1897. g.²⁸ »List otwarty do dr. Teodora Mommsena, prof. uniw. berlińskiego« (»Otvoreno pismo dr. Teodoru Mommsenu, prof. berlinskog sveuč.«), koji je predstavljao pun ozbiljnosti i u mirnome tonu sastavljen sadržajan odgovor na izazovnu proklamaciju »An die Deutschen in Österreich«, koju je njemački historičar objavio u Neue Freie Presse,²⁹ i u kojoj je vrijeđao slavensku kulturu. U toj proklamaciji autor naziva Slavene »apostolima barbarstva, koji žele da njemački rad od pet stotina godina sahrane u ponorima svojega divljaštva«.

Srdačne čestitke povodom ovog odlučnog istupanja protiv njemačkog historičara šalje Bogišić na posjetnici (bez datuma).³⁰ Za poslani rad Bogišić zahvaljuje u pismu od 9. svibnja 1899. Slijedeće pismo Balzera Bogišiću od 24. travnja 1900. g. glasi:

Votre Excellence!

En préparant un article, concernant quelques questions de la méthode du droit slave, je désirais bien de pouvoir apprendre les opinions sur ce sujet, que Votre Excellence a prononcées dans son travail: »O naučnoj razrobotkie istorii sławianskawo prawa«. Malheureusement, je ne peux pas trouver ce livre dans aucune des bibliothèques d'ici; ainsi je saurais bon gré à Votre Excellence, si Elle avait la bonté — s'il est possible — de vouloir bien m'envoyer un exemplaire de ce travail; s'il est nécessaire, j'aurai l'honneur après l'avoir lu, de le remettre à Votre Excellence avec remerciement les plus sincères.

Veillez bien, Excellence, agréer les expressions de ma plus haute considération

O Balzer

Kao što se vidi iz sačuvanog u poljskom arhivu Bogišićevom pismu od 28. travnja 1900. g. on je ispunio molbu svog poljskog kolege. Balzer izražava srdačnu zahvalnost za vrijedan dar pismom od 13. svibnja.

Ujesen 1900. g. Balzer šalje svoju odličnu knjigu »Historia porównawcza praw słowiańskich«³¹ (Poredbena historija slavenskih prava).

²⁸ Słowo Polskie od 20. XI. 1897. Separat, Lwów, 1897, osim toga u češkom i njemačkom prijevodu.

²⁹ Od 31. X. 1897. br. 11923.

³⁰ Na kako je široki odaziv našao odgovor Mommsenu u Češkoj prikazuje detaljno B. Jaroszewicz-Kleindienst u članku »Z českých ech vystápenia Oswalda Balzera przeciwko T. Mommsenowi« (u štampi).

U Bogišićevom pismu od 12. studenog čitamo između ostalog: »U veliko Vam blagodaram za Vaše lijepo djelo o usporednoj historiji prava slavenskoga i za sve ljubaznosti prema meni lično«.

Poslije petogodišnjeg prekida u dopisivanju, 18. srpnja 1905. g. Balzer izražava srdačnu zahvalnost za IX. knjigu Monum. hist. iurid. Slavor. Merid., koju je primio preko Bogišića. U Balzerovu pismu čitamo među ostalim: »pospijesham wyrazić najserdeczniejsze podziękowanie za laskawą pamięć i tyle cenny podarunek a zarazem złożyć Waszej Excelencji najszczersze życzenia z powodu wydania tyle ważnego pomnika prawnego, dokonanego w sposób prawdziwie naukowy«, (»hitam da izrazim najsrdačniju zahvalnost na ljubaznom sjećanju i toliko vrijednom daru, a ujedno da najiskrenije čestitam Vašoj Ekselenciji prilikom izdanja tako važnog pravnog spomenika, izvršenog na zaista naučan način«). To je četvrto i posljednje Balzerovo pismo, koje se nalazi u arhivu autora Crnogorskog Zakonika u Cavtatu.

Dvapat je još pisao Bogišić poljskom kolegi, čiju je naučnu djelatnost visoko cijenio. U pismu od 24. svibnja 1907. g. zahvaljuje na poslanoj knjizi »Corpus iuris Polonici«.³² Čitamo tamo među ostalim: »Kako ste Vi u dosta mlađim godinama počeli uređivati ovaj kapitalni Zbornik veseli me nada da ćete ga Vi lično i do kraja dovesti. Quod nominas faxint!«

Posljednji put javio se Bogišić autoru »Państwa polskiego w pierwszym siedemdziesięcioleciu XIV. i XVI w.« (»Poljske države u prvih sedamdeset godina XIV. i XVI. v.«) 1. prosinca 1907. g. Pisao je tada«:

Visokocijenjeni Gospodine,

Uveliko Vam zahvaljujem na prekrasnoj knjizi: O ustrojstvu poljske države. Knjiga koju sam tek prelistao, predstavlja veliki naučni interes, i bit će prvo naučno djelo koje ću, ne samo čitati, nego i podublje proučiti, čim dobijem za to slobodna vremena.

Uz ponovljenu blagodarnost, šaljem Vam, veleučeni Gospodine, i srdačno prijateljsko pozdravlje!

iskreno odani Vam

V. Bogišić

Ovako bi izgledao jedan kratak prikaz Bogišićeva dopisivanja s Poljacima. Na kraju ovoga osvrta želio bih podsjetiti na malo poznatu činjenicu, da je naime Bogišiću bilo predloženo da preuzme katedru slavenskog prava na Varšavskom Sveučilištu. Prije konačne odluke Bogišić se obratio svome prijatelju Niki Puciću iz Dubrovnika, i molio ga za savjet. U svome odgovoru u pismu od 23. siječnja 1872. g. Pucić je preporučivao Bogišiću, da odustane od namjere da prijeđe iz Odese u Varšavu: »u Varšavi nepristoji jednom Dubrovčaninu služiti u današnjim okolnostima«.³³

³¹ Lwów, 1900.

³² Krakow, 1906.

³³ Ispor. St. Borowski, »Baltazar Antoni Bogišić (1834—1908). Rocznik Prac Naukowych t. I, Warszawa, 1936, str. 4—5.

R é s u m é

LES RELATIONS POLONAISES DE BALTHAZAR BOGIŠIĆ

La Bibliothèque de la Fondation Ossolińskich à Wroclaw renferme trois lettres et quatre cartes de visite, écrites par Bogiśić à Oswald Balzer (1858—1933), professeur de l'histoire du droit polonais à l'Université de Lwow. La Bibliothèque Jagellonne de Cracovie possède également 23 lettres de Bogiśić, adressées à Romuald Hube (1803—1890), juriste, professeur à l'Université de Varsovie et plus tard à celle de Petrograd, auteur de plusieurs études scientifiques traitant du droit des Slaves Méridionaux.

Les archives de la Bibliothèque Bogiśić à Cavtat renferment les lettres des Polonais suivants: 4 lettres d'Oswald Balzer, 2 lettres de F. Chlepowsky, 8 lettres d'Alexandre Chodźko (1804—1891) poète, slaviste, orientaliste, plus tard professeur de littératures slaves au Collège de France, une lettre d'Hélène Chodźko, une lettre de Vincent Grzyma, une lettre de Jan Karowicz (1836—1903), philologue et ethnographe polonais bien connu, 29 lettres de Romuald Hube, 11 lettres de Waclaw Alexandre Maciejowsky (1793—1883), historien culturel et slaviste, professeur de droit romain à l'Université de Varsovie, et une lettre d'Alexandre Swietochowsky (1848—1939), écrivain, maître du positivisme polonais, rédacteur de «Nowine», éditeur de la «Culture Polonaise» et plus tard de l'«Humaniste Polonais.»

Probablement, Bogiśić était aussi en relations avec d'autres Polonais, entre autres avec le philologue bien connu, Jan Ignace Baudoin de Courtenay (1845—1929), ce qui est confirmé par une note, contenue dans la lettre du 8 Novembre 1879 d'A. Swietochowsky. Toutefois, les archives de Baudoin ayant été détruites au cours des opérations de guerre, il est impossible de préciser si elles contenaient des lettres de Balthazar Bogiśić.

La correspondance conservée de Bogiśić, jusqu'à présent très peu utilisée, représente une source importante pour l'étude (à laquelle on n'a pas encore procédé) des relations polonaises de Bogiśić et par là du problème très peu étudié des relations culturelles polono-yougoslaves dans la seconde moitié du XIXe et au commencement du XXe siècles.